

A közművelődési könyvtárak rendszere Nagy-Britanniában

A szerző, Russel Drury a British Council könyvtári és információs részlegének főmunkatársa, aki a múlt évben tartotta meg előadását a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezésében. Az alábbi cikk ennek az előadásnak a rövidített szövege.

A jobb tájékozódás érdekében megjegyezni kívánjuk, hogy amikor Drury könyvtárfenntartó hatóságról beszél, akkor ez a közművelődési könyvtárak esetében a megyei tanácsokat jelenti: ugyanis egyelőre a megyei tanács tartja fenn mind a megyében működő falusi, mind pedig a városi könyvtárakat is – persze a nagyvárosok maguk is könyvtárfenntartó hatóságok. Ezért van az, hogy Angliában 100 és 200 között mozog a könyvtárfenntartók száma. (A szerk.)

A közművelődési könyvtárakat Nagy-Britanniában a helyi (megyei, városi és falusi) tanácsok a 19. század második felében kezdték meg létrehozni. Az 1900-as évek elejére számuk megnőtt, noha a helyi hatóságokat (önkormányzatokat) 1964-ig nem kötelezte törvény könyvtárak létesítésére. Ekkor született a közművelődési és múzeumi törvény, amely a helyi önkormányzatok feladatává teszi az átfogó és hatékony könyvtári szolgáltatást.

A fenntartók

A tanácstagok valamelyik nagyobb politikai pártból – a többségben lévő, uralkodó pártból vagy a kisebbségben lévő ellenzéki pártból, illetve valamelyik kisebb csoportból – kerülnek ki. Előfordul, hogy nincs egyértelmű többség, ilyenkor két párt osztozik a hatalmon. A konzervatív önkormányzatok általában kevesebbet költenek a helyi szolgáltatásokra, mint a munkáspártiak, és szívesebben fizetetik meg az egyes könyvtári szolgáltatásokat. A városokban, Észak-Angliában, Skóciában és Walesben inkább a munkáspárt, Dél- és Közép-Angliában viszont a konzervatívok és a liberálisok vannak hatalmon az önkormányzatokban. Annak ellenére, hogy 13 éve konzervatív kormány van Angliában, a helyi tanácsok (önkormányzatok) többségét a munkáspárt és a liberális demokráta párt irányítja.

A tanácsai tevékenység bizottságokban és albizottságokban folyik. A könyvtárak – a levéltárakkal és a múzeumokkal együtt – általában a kulturális bizottságok hatáskörébe tartoznak. A választott tanácsosok kéthetenként, havonta vagy negyedévenként ülnek össze, hogy megtárgyalják a terveket és a költségvetési kérdéseket. A könyvtári munkát – fiók- és mozgókönyvtári hálózat segítségével – fizetett szakemberek végzik. A közepes nagyságú – vagyis a mezőgazdasági jellegű – megyékben 70-80 szakképzett könyvtáros és kb. 200 könyvtári asszisztens dolgozik, önkénteseket csak ritkán foglalkoztatnak. A könyvtárak vezetőit igen jól fizetik, de a könyvtárosokat – sok közöttük a nő – a hagyományos férfi szakmákhoz képest (mérnök, ügyvéd stb.) rosszul.

A törvény értelmében a fenntartók a könyvkölcsönzésért nem számíthatnak fel díjat, de a késve visszavitt könyvekért és az előjegyzésekért igen. Némelyik könyvtár olcsón kiadja régi könyveit. Az információs alapszolgáltatásokért nem kérhetnek pénzt, de a fax használatáért és a fénymásolásért, valamint a hang- és CD-lemezek, magnó- és videokazetták kölcsönzéséért igen.

A szolgáltatások

A könyvkölcsönzés határideje általában 3-4 hét, a kazettáké rövidebb. A mezőgazdasági jellegű vidékek könyvtáraiban kb. két könyv jut egy-egy helyi lakosra, London belterületén és a többi városban három-négy. A Nagy-Britanniában évente kiadott mintegy 60 000 művet csak igen kevés könyvtár szerzi be, a népszerű könyvekből viszont sok többes példányt vesznek, főként ha olcsó papírkötésben jelennek meg.

A legtöbb – de még nem valamennyi – közművelődési könyvtári szolgálatban a katalógust, a beszerzési és kölcsönzési rendszert gépesítették. A gépesítés számos új szolgáltatást nyújt a használóknak, például szavatoltan naprakész közönségkatalógust, amelyben kucsszavak, tárgy, cím és szerző neve szerint lehet keresni. A gépesítés nemcsak meggyorsítja a munkát, hanem lehetővé teszi a kölcsönzést és a könyvek visszaszállását bármelyik kiszolgálóhelyen, még a földrajzilag szétszórt telephelyű könyvtárakban is.

A közművelődési könyvtárak széles körű információs és kölcsönzési szolgáltatásokat nyújtanak. A referenzskönyveket – lexikonokat, címtárakat stb. – egyre inkább az online adatbázisok és a CD-ROM-on tárolt információk váltják fel. Sok könyvtár saját régiójára vonatkozó helyi információs adatbázist állít össze, és online módszerrel vagy nyomtatásban hozzáférhetővé teszi a helyi lakosok és intézmények számára. Szakemberek műszaki és gazdasági tájékoztatást nyújtanak, az Európai Közösség pénzalapjai lehetővé teszik a könyvtáraknak, hogy a brit vállalatokat olyan információkkal lássák el, amelyek segítik őket a közös piaci versenyben.

Kialakítottak különleges szolgáltatásokat is: a csökkentlátóknak nagy betűfokozattal nyomtatott könyveket és szöveges kazettákat, a nagyothallóknak felírtos videokazettákat kölcsönöznek, az épületeket úgy alakítják ki, illetve át, hogy tolószékekkel is be lehessen jutni, az ágyhoz kötötteknek házhoz viszik szolgáltatásaikat, de igyekeznek eljutni a börtönökbe és a kórházakba is. Az iskolai szolgáltatások igen fejlettek, de e téren az iskolai költségvetést érintő új törvény alapvető változásokat hoz éppen most.

A fenntartók a lakosság számára változó számú fiók- és mozgókönyvtárat hoznak létre. A kisvárosokban és a falvakban kevesebb könyv és sokkal szűk körűbb szakszolgáltatások vehetők igénybe, mint a nagyvárosokban. A kisebb könyvtárak egymás között kicserélik könyveiket, hogy gazdagítsák a választékot. Megteremtették a lehetőséget, hogy a keresett könyvet ne csak az azonos rendszerhez tartozó könyvtárból kaphassa meg a kérő, hanem másik közművelődési könyvtári hálózattól, valamelyik egyetemi könyvtártól vagy akár a nemzeti könyvtártól is.

Az 1991 áprilisával végződő esztendőben a közművelődési könyvtárak helyi lakosonként majdnem tíz, Nagy-Britanniában összesen 563 millió könyvet kölcsönöztek. A helyi lakosoknak mintegy fele-harmada használja a helyi könyvtárakat. Az 1980-as években a könyvtárhasználat csökkenő tendenciát mutatott, valószínűleg azért, mert az embereknek több volt a könyvvásárlásra fordítható

pénzüik. Az utóbbi két évben viszont, a gazdasági recesszió miatt, nőtt a könyvtárhasználat.

A helyi hatóságok közművelődési könyvtárai autonómok, nem kötelesek együttműködni más helyi könyvtári szolgálatokkal. A könyvtárközi együttműködés a legfejlettebb a könyvtárközi könyvkölcsönzés terén.

Már sok éve működnek regionális könyvtári rendszerek, amelyek a régió közművelődési, nagyobb egyetemi és egyes szakkönyvtárait fogják össze. A leggazdagabb és a legismertebb közülük a LASER (London and South East Region). Központi katalógusok készítésére és ingyenes könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó egyezményeket kötöttek, valamint olcsó könyvszállító rendszereket hoztak létre. A központi katalógusok gyakran elavultak és pontatlanok, ez nehézségeket és nagy késedelmet okoz a könyvellátásban.

Az utóbbi tíz évben a rendszereket többé-kevésbé mellőzték, és közvetlenül a British Library Document Supply Centre-től kölcsönöznek. Ez a központ a hetvenes évek elején létesült, minden nagy-britanniai és sok külföldi könyvből, illetve periodikumból vannak kölcsönözhető példányai. A nyolcvanas évek elején szinte minden kérést gyorsan és hatékonyan teljesített, mind az egyetemi, mind a közművelődési könyvtárak nagymértékben használták. Napjainkban a csökkentett kormánytámogatás akadályozza a központ munkáját, a könyvtáraktól többet kérnek a kölcsönzésért, miközben csökkenti gyűjtőkörét és a beszerzett művek számát. A közművelődési és egyetemi könyvtárak egyre inkább más, olcsóbb könyvtárközi kölcsönzési forrásokat keresnek.

A regionális rendszereket megkerülő, helyi együttműködési egyezmények is születtek az egyes könyvtárak, illetve könyvtári hálózatok mikrokártya-katalógusainak cseréjére. Ezeket az 1970-es és 1980-as években készült katalógusokat pontosabbnak tartották, mint a regionális központi katalógusokat.

Három megye – Essex, Norfolk és Suffolk – rendszereit elektronikus eszközökkel összekapcsolták, így az ott meglévő valamennyi könyv holléte mindhárom megyében azonnal megállapítható, és gépi úton előjegyezhető. Valószínű, hogy a regionális rendszerek szerepét a gépesített könyvtári szolgálatok közvetlen kapcsolata veszi át.

Fontos a közművelődési könyvtári szolgálatok és az egyetemi, valamint a szakkönyvtárak közötti együttműködés az információellátás terén is. Ez általában ingyenes, de veszélyezteti a központi kormány politikája, amely a helyi önkormányzatok szolgáltatásaiban be kívánja vezetni a versenyt, és minden szolgáltatást pénzért óhajt adni.

A központi kormány és az önkormányzatok viszonya

A közművelődési könyvtárakat egyre jobban érinti a brit kormánynak a helyi önkormányzatok hatáskörét romboló tevékenysége. A Thatcher-kormány különösen centralizációra törekvő volt. Az 1980-as években hozott törvények folyamatosan gátolták a helyi önkormányzatokat abban, hogy tegyenek valamit, vagy hogy egyéni megoldásokat válasszanak. Két-három éve még az önkormányzatok készíthették el saját költségvetésüket. Most ezt a központi kormány végzi, és alig marad lehetőség a helyi igények érvényesítésére. A központi kormány igyekszik a helyi kiadásokat a lehető legalacsonyabban tartani.

A brit központi kormány és a helyi szervek munkatársaikat maguk alkalmazták, akár az adó- és vámhivatalról, a rendőri vagy a könyvtári szolgáltatásról volt szó. A kormány szakított ezzel, és a magánvállalkozást részesíti előnyben. A központi és helyi kormányhivatalokat fokozatosan ráveszik, rábeszélik, illetve

rakényszerítik, hogy csak kicsiny részlegeket tartsanak fenn, kevés tisztviselővel vagy – esetünkben – könyvtárossal. Ez utóbbiak fogják eldönteni, milyen könyvtári szolgáltatásokat óhajtanak nyújtani használóiknak, és ezeket független magánvállalkozóktól megvásárolják, vagy jótékonyági szervezetektől szerzik meg. A közművelődési könyvtárak eddig is vásároltak bizonyos szolgáltatásokat, például számítógépes, könyvbeszerzési és katalogizáló szolgáltatásokat, de ha fiókkönyvtárainkat és könyvállományunkat független társaságoknak elkötyve-tyéljük, és visszavásároljuk tőlük a könyvtári szolgáltatásokat olvasóinknak, azt munkatársaink aligha veszik jó néven, félni fognak a változásoktól és a munkanélküliségtől.

Kedvező viszont, hogy az Office of Arts and Libraries – a közművelődési könyvtárakat felügyelő kormányhivatal – legutóbb az új Ministry of National Heritage (Nemzeti Örökség Minisztériuma) része lett, a könyvtárakkal foglalkozó miniszter ezzel első ízben a brit kormány tagja lett, és remélhető, hogy kedvezőbb körülményeket teremt a könyvtárak számára.

A közművelődési könyvtár költségvetése

Nagy-Britanniában nem egy, hanem 167 könyvtári költségvetés van, mivel nincs országos közművelődési hálózat, hanem a választott helyi tanácsok irányításával 167 egymástól független szolgálat működik. Az egyes szolgálatok által ellátott lakosok lélekszáma a néhányszor tízezertől a másfél millióig terjed.

A tanácsoknak egyre kevesebb beleszólásuk van költségvetésük ügyeibe. A legutóbbi időig a tanácsok jelentősen emelték az anyagi ráfordítások összegét, a többi pedig a központi kormánytól kapták. Az újabb törvények úgy intézkednek, hogy az önkormányzatok csak kismértékben növelhetik helyi pénzalapjait, a központi kormányzat megszabja, mennyivel. Ez a helyi demokrácia elleni támadásnak tekinthető, hiszen korlátozza a helyben választott tanácsosok hatalmát. A kormány azt is meghatározza, mennyi pénzt vehet kölcsön az önkormányzat új épületek építésére.

A most újjáválasztott konzervatív kormány az önkormányzatok kiadásait a lehető legalacsonyabban igyekszik tartani, mert úgy véli, a helyi tanácsok pazarolják a pénzt. Az önkormányzat dönt arról, hogy mennyit költ a költségvetésből az iskolák, színházak, szociális kiadások mellett könyvtárakra. A könyvtárak igazgatójának képességein múlik, milyen érveket tud felhozni annak érdekében, hogy nagyobb részesedést kapjon. A jó igazgató ideje túlnyomó részét az ilyen tárgyalásokra fordítja. Vannak, akik azzal érvelnek, hogy semmit sem szabad olyan fényűzésre költeni, amilyen a könyvtár, amíg hajléktalan emberek alsznak London utcáin, vagy kórházi ágyak híján meghalnak. A pénzeszközöket mindinkább az érzelmeket jobban felkeltő egészségügyi és szociális célokra költik, és nem a könyvtárakra.

A kiadások általános csökkentése miatt egyes tanácsok kénytelenek újabban lényegesen korlátozni a könyvtári kiadásokat. Emiatt bezárják a könyvtárakat, csökkentik a nyitvatartási időt és a vásárolt könyvek mennyiségét. A Könyvtári Egyesület harcol ez ellen, és a sajtóban sokat foglalkoznak a könyvtárak fontosságával.

A brit közművelődési könyvtárak az 1991 áprilisában lezárult költségvetési évben ezer lakosonként 6087 fontot költöttek. Átlagosan a közművelődési költségvetés felét személyzeti kiadások emésztik fel. 17% jut új könyvek és más dokumentumok vásárlására és újrakötésére, 12% a helyiségekre és a mozgókönyv-

tárakra. A többi adminisztrációra – egyebek között az új könyvtárak építésére felvett kölcsönök visszafizetésére – fordítják.

A könyvtári szolgáltatások bevételei a késedelmi költségekből, az előjegyzési díjakból, a video- és hangkazetták kölcsönzéséből, a könyvtár helyiségeinek bérbeadásából, rendezvények belépőjegyeinek árából és a kormánytól meghatározott célokra – például a börtönben lévők könyvtári ellátására – kapott segítyekből származnak. A kiadások csaknem 6%-át a bevételekből fedezik. Az országos Public Library Development Incentive (közművelődési könyvtárak fejlesztési alapja) támogatásáért pályázni lehet, ennek ellenére a közművelődési könyvtárak jövőbeli finanszírozása 1992-ben éppoly kilátástalan, mint korábban volt.

Russell Drury

Holland–magyar könyvtári szimpózium

A közművelődési könyvtárak ma és holnap

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Amszterdami Műszaki Főiskola könyvtár és információ-tudományi tanszéke (Faculty of Library and Information Science of the Amsterdam Polytechnic) 1993. január 12–13-án Budapesten közös holland–magyar könyvtári szimpóziumot rendezett. A rendezvénynek az Országos Széchényi Könyvtár adott otthont.

A találkozó a két ország közművelődési könyvtárainak jelenlegi helyzetét, a könyvtárfejlesztés lehetséges irányait választotta témájául. Másik célja a holland–magyar kapcsolatok felelevenítése, a könyvtároshallgatók tapasztalatszerzése volt. Az angol munkanyelvű szimpóziumon összesen 12 előadás hangzott el: közülük 6 a holland könyvtárüggyel foglalkozott.

Az egyes témák mind töprengésre, továbbgondolásra készítettek. Előfordult, hogy számunkra még új szemlélettel találkoztunk, egy más hagyományokkal rendelkező társadalom könyvtári rendszerével ismerkedtünk, nyelvtudásunk gátjairól nem is beszélve. A megértésben segítségünkre voltak az előadásokat követő viták. Három holland előadás anyagát (kár, hogy csak ennyit) nyomtatott változatban még a helyszínen megkaptuk. Beszámolómban a hollandiai tapasztalatokról adok számot.

A legelső előadást *Wim Kamerman*, a holland Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztályának vezetője tartotta a holland könyvtárügyről és a közművelődési könyvtárak finanszírozásáról. Ehhez illeszkedett *Martien Hagoort*, a szimpóziumot rendező könyvtári tanszék docensének ismertetése a finanszírozás új formáiról.

A mai holland könyvtárfinanszírozás „alfája és omegája” az a szemlélet, amelyik a könyvtár teljesítményét (output-ját) tekinti a finanszírozás alapjának. Ez a teljesítmény mérhető, bár egyelőre még a hagyományos mérési mutatókat használják (pl. ilyen mutató a látogatottság, a kikölcsönzött kötetek és a tájékoztatásra irányuló keresések száma stb.). Vizsgálják, milyen más mutatókkal lehetne még mérni az eredményességet.

Ma a holland nonprofit szektorban egyre inkább a minőség kérdése kerül előtérbe, és ez a versenyhelyzet a könyvtárfinanszírozásra is visszahat: a piac meghódításáért folytatott harcban csak színvonalas szolgáltatásokkal lehet meg-

nyerni a használókat, hiszen nem mindegy, mit részesít előnyben az adófizető polgár.

Az igényekhez alkalmazkodó szolgáltatási struktúra kialakításához gondos tervezőmunka szükséges, mivel e terveken alapul az önkormányzat által nyújtott anyagi támogatás. A következő lépés az önkormányzat és a könyvtár közötti szerződés megkötése: itt mindig figyelembe veszik – objektív mutatók alapján –, milyen színvonalú szolgáltatásokat nyújt a könyvtár használóinak, hogyan teljesítette tervezett feladatait. A szerződésben azt is meghatározzák, mekkora összegre lesz szüksége a könyvtárnak szolgáltatásai továbbfejlesztésére.

Az említett általános finanszírozási elvek többé-kevésbé érvényesülnek a gyakorlatban. Ez azért alakulhatott így, mert már az 1848-as Holland Alkotmány bevezetésével jelentősen megnőtt a városok (önkormányzatok) függetlensége. A holland állam, amely mindig is inkább koordináló testületként, mint központi hatalomként viselkedett, tág teret biztosított a nonprofit szektor fejlődésére.

Az a tendencia, hogy fokozatosan a helyi önkormányzatokra hárul a könyvtárak anyagi támogatása: míg 1976-ban (a közművelődési könyvtári törvény értelmében) még a könyvtárosok bérének a 100%-át és az egyéb kiadásoknak a 20%-át központilag biztosították, addig 1984-ben radikális költségcsökkentésre került sor, azaz a korábbi nyitott (többféle megoldást lehetővé tevő) finanszírozási módszert fokozatosan a zárt finanszírozás (a központi elosztás elve) váltotta fel. Az állam – noha a közművelődési könyvtárak finanszírozását egyre inkább az önkormányzatokra hárítja – továbbra is feladatának tekinti, hogy könyvtárakat tartson fenn a vakok, tengerészek, bevándorlók és más speciális (támogatásra szoruló) csoportok számára.

Hallottuk, hogy 1989-től Szlovákia közművelődési könyvtáraiban tanulmányozzák a holland szakemberek az ottani finanszírozási rendszert. Azt kutatják, finanszírozási módszerük milyen változtatásokkal alkalmazható egy, a mi régiókhöz tartozó ország számára. Nálunk jellegzetesen nonprofit szektorról és versenyről beszélni egyelőre még illúzió, noha a jelenlegi finanszírozási rendszer nonprofit elemei már megjelentek (pl. az alapítványi támogatás).

Jelke Nijboer, az amszterdami Könyvtár- és Információtudományi Tanszék (Faculty of Library and Information Science, Amsterdam) docense a holland

könyvtárak számítógépesítési törekvéseit elemezte. Saját felmérésének eredményeit táblázatokkal illusztrálva mutatta be.

Mielőtt tájékozódunk volna az egyes adatbázis-szolgáltatók (host-ok) elterjedtségéről a számítógéppiacon, meg kellett ismerkednünk az információpiac mibenlétének kérdéseivel. Ez nem könnyű feladat, mivel a nagy és a kis rendszerek között gyakran elmosódik a határ, sőt, maga a „számítógépes rendszer” megjelölés is félrevezető lehet, főleg olyankor, ha az adatbázis-szolgáltató (az eladó) különálló mikroszámítógépeket is rendszernek próbál feltüntetni reklámfogásként.

A fenti bevezető után az USA és az Európai Közösség országainak számítógépes piacról kaphattunk átfogó képet. *Gitte Larsen* 12 EK-országban mérte fel az adatbázis-szolgáltatók részesedését a szoftverpiacon mind a nagy, mind a kis integrált számítógépes rendszerek vonatkozásában. Az USA viszonyairól a *Library Journal* közölt tanulmányokat. Az összehasonlítás számos tanulsággal szolgált, most azonban csak a Hollandiát érintő adatokról, tendenciákról fogok részletesen szólni.

Az 1986-os és az 1991-es évek adatait összehasonlítva láthattuk, hogy az EK országaiban az IBM uralmát egyre inkább az OPSYS és a Datapoint váltja fel. A kis integrált rendszerek kategóriájában az egyik legnépszerűbb szoftvercsomag a TINLIB (az IME szolgáltató cég terméke), amelynek 1992 óta magyar (honosított) változata is van. Ezt a szoftvert a holland muzeális gyűjteményekben használják széles körben.

Hollandiában volt a legnagyobb Európában a számítógépes piac „felfutása” a már említett EK-tanulmány szerint. A számítógépesítés az akadémiai és a felsőfokú tanintézeti könyvtárakban kezdődött, a közművelődési könyvtárak itt is a „sereghajtók” közé tartoznak. A tartományi könyvtári központokban (Provincial Library Centres) már elérték a 100%-os gépesítettségi fokot, az irányításuk alá tartozó könyvtárakkal együtt 80%-os a gépesítettségük. Az önálló közművelődési könyvtáraknak (azoknak, amelyek nem tartoznak a tartományi könyvtári központok hatáskörébe) 90%-a használ számítógépet.

Mielőtt a fenti adatok mögé néznénk, meg kell említenem a PICA (Project for Integrated Catalogue Automation = Integrált Katalógusgépesítési Projekt) eddigi eredményeit, egyrészt azért, mert erre több előadó is utalt, másrészt azért, mert Hollandiában a PICA számítógépes rendszerei a legelterjedtebbek. A ma már alapítványi formában (nonprofit szervezetként) működő PICA központi szolgáltatásait mind több könyvtár veheti igénybe. 1978-ban indították útjára első számítógépes szolgáltatásukat, a közös katalógizálási rendszert. A 80-as évek végére elérték, hogy Amszterdam valamennyi fiókkönyvtára használni tudja az 1,2 millió könyvet tartalmazó központi katalógust.

A PICA számítógépes rendszerei az alábbi három fő modul tartalmazza: 1. online osztott katalógizálási rendszer (a dokumentumokat csak egyszer viszik be a központi adatbázisba, ahonnan azokat a használók – ma már több mint 120 könyvtár – rendelkezésére bocsátják); 2. könyvtárközi kölcsönzési rendszer (ebben bibliográfiai, lelőhely- és állományadatokhoz lehet hozzáférni); 3. online információkereső rendszer (segítségével 21 szakirodalmi adatbázisból kérdezhetők le az adatok).

A központi szolgáltatásokat nyújtó modulokon kívül egy helyi integrált könyvtári rendszert is kifejlesztettek. A helyi rendszer moduljai közé tartozik az online olvasói katalógus = OPAC (online public access catalogue), továbbá az állománygyarapításra és az időszaki kiadványok nyilvántartására, a kölcsönzésre, valamint a közérdekű (közhasznú) információk visszakeresésére alkalmas modulok. A kis könyvtárak rendelkezésére áll egy mikroszámítógépen is hozzá-

ferhető OPAC-modul, a Micro OPC. Ez MS-DOS operációs rendszer alatt működik. Segítségével a központi PICA-rendszerből bármikor letölthetők a rekordok.

1988-ban került ki a PICA műhelyeiből a könyvtári számítógépes rendszerek harmadik generációja, egy ún. OLN-rendszer (Open-Library Network = nyitott könyvtári hálózat): a helyi rendszerek és az online osztott katalógus egymáshoz kapcsolásával olyan hálózatot sikerült kialakítaniuk, amely könyvtárközi kölcsönzésre és üzenetközvetítő szolgáltatásokra (pl. elektronikus levelezés) egyaránt alkalmas. Az új szolgáltatásokhoz megfelelő adatátviteli hálózatra volt szükség, ezért a PICA rendszerei a SURFnet (a holland kutatási hálózat) X. 25-ös adatátviteli hálózatára kapcsolódnak. Ez azzal az előnnyel járt, hogy hozzáférhettek a kutatási hálózat adatbázisaihoz is.

A fejlődés azonban nem rekedt meg Hollandia határainál: a PICA központi rendszerét már használják Németország néhány könyvtárában (Berlinben, Göttingenben). Három éven belül 19 németországi egyetem és főiskola lép majd a használók sorába. Az OSI-protokollok (a nyílt kommunikációs rendszerek összekapcsolása szabványának) bevezetésével a külföld (így a magyarországi könyvtárak) számára is könnyebbé és olcsóbbá válik az adatcsere.

Azt hiszem, mindannyian lenyűgözve hallgattuk a beszámolót erről a szédületes tempójú gépesítésről, ám sokunkat legalább annyira izgatott, mit profitálhatnak mindebből a közművelődési könyvtárak. Nos, ma már egyre többet, bár a holland közművelődési könyvtárakban sokféle számítógépes rendszert használnak, míg az akadémiai és az egyetemi könyvtárakban a PICA helyi rendszerei fordulnak elő leggyakrabban. Nijboer felmérése a 11 tartományi könyvtári központ (Provincial Library Centres = PBS's) 9 rendszerét emeli ki. Ez a változatos kép azt mutatja, hogy számos kitűnő programcsomag jelent meg a szoftverpiacon. Mégis előfordul, hogy néhány könyvtár saját maga fejlesztette „házi” rendszerrel dolgozik. Az előadó ezt „idejétmúlt” irányzatnak nevezte: szerinte ma már a kiterjedt számítógéppiacon e könyvtárak is találnának maguknak alkalmas szoftvert.

Az önálló közművelődési könyvtárak (Independent Public Libraries) szintén tarka képet mutatnak a számítógépes könyvtári rendszerek használatában, ugyanakkor náluk nem fordult elő saját fejlesztés. A vásárolt rendszerekkel azonban sok gondjuk volt. Ezek leginkább arra vezethetők vissza, hogy az eladók (szolgáltatók) a hardver- és/vagy szoftverproblémák megoldásában nem támogatják eléggé a könyvtárakat.

Elősként a kölcsönzést gépesítették a közművelődési könyvtárakban a 70-es évek végén, 80-as évek elején a kulturális minisztérium anyagi támogatásával. Ezt követte általában a szerzeményezés vagy a közhasznú információk számítógépre vitele. A gépesítéssel részben bérköltséget kívántak megtakarítani, de kikényszerítették a változtatást maguk a könyvtárhasználók is, akik a manuális kölcsönzésből fakadó hibák miatt gyakran voltak elégedetlenek.

A számítógépes rendszerek egy ideig megfelelnek a könyvtár igényének, de előbb-utóbb korszerűsítésre, változtatásokra szorulnak. Nijboer úgy tapasztalta, hogy a könyvtárak Hollandiában igen nehezen szánják rá magukat „előregedett” rendszereik kicserélésére. A számítógépes piac fejlettségétől függ, mennyi idő alatt sikerül a régi rendszert alkalmasabb újjal felváltani. (Amíg az USA-ban ez az időtartam 2-4 év, addig Hollandiában az a tendencia, hogy a korábbi 7-8 év helyett ma már 5-6 év elég egy-egy rendszer „kifutásához”). Nijboer szerint a mai Hollandiában a PICA helyi rendszereinek van leginkább esélye a piac meghódítására. A könyvtárak azonban csak akkor választanak maguknak bátrabban új rendszert, ha megfelelő piackutatásra, jó vevőszolgálatra támaszkodhatnak.

A szimpózium másik nagy problémaköre, az innováció volt. Számos konkrét kezdeményezéssel illusztrálták e témát mind a holland, mind a hazai előadók. Különösen a modern technikára épülő központi szolgáltatások hollandiai tapasztalatai ragadják meg figyelmünket: a már sokat emlegetett PICA szerepén kívül megismerkedhettünk egy másik szervezettel, az NBLC (Dutch Center for Public Libraries and Literature = Holland Közművelődési Könyvtári és Irodalmi Központ) CD-ROM-on nyújtott szolgáltatásaival.

Az NBLC beruházási igazgatója, *Pierre Poell* úr elmondta, hogy az állam finanszírozza projektjeiket: 1988-ban pl. a holland pénzügyminisztérium biztosította a pénzt egy CD-ROM-on hozzáférhető (teljes szövegű) folyóiratcikk-adatbázis kialakításához. A rendszert 1992 novemberétől használhatják az érdeklődők. Az előadó ismertette az amszterdami központi közművelődési könyvtárral közösen kidolgozott mikrofish-szolgáltatásaikat és a CD-ROM alkalmazási lehetőségeit a közkönyvtárakban. Nagyon tetszett a LiteROM elnevezésű, menüvezérelt CD-ROM adatbázis: vetített képeken is láthattuk, hogyan dolgoztak fel egy lapkivágat-gyűjteményt a ma már közkedvelt adathordozóra, a CD-ROM-ra. Az NBLC bizonyos használói csoportok (pl. fiatalok, emigránsok) részére az új könyvekről közöl ismertetést, illetve az őket érintő társadalmi kérdésekről is szolgáltattak cikkanyagot CD-ROM-on.

Az előadó a gondokat sem hallgatta el. Ezek közé tartozik pl. a felhasználóbarát keresőprogramok kidolgozása, s ha ezt is megoldották, a helyben használat biztosítására: pl. olyan helyi hálózatok kiépítésére törekednek, ahol egyidejűleg több felhasználó is kereshet az adatbázisokban.

A központi szolgáltatások mellett számos regionális és helyi kezdeményezésről hallhattunk: pl. *M. M. A. Knuil*, a Velseni Közművelődési Könyvtár (Public Library, Velsen) a közérdekű (közhasznú) információs szolgáltatások kialakításának lehetőségeiről beszélt.

Ma a közművelődési könyvtárak Hollandiában is egyre nagyobb szerepet vállalnak a közérdekű (közhasznú) információk terjesztésében. Az előadó sze-

rint leginkább a szabadidő eltöltésében nyújthatnak segítséget: Velsenben pl. turisztikai információk szolgáltatására vállalkoztak. Sokan igényelnek jogi (közigazgatási, önkormányzati), üzleti és egyéb (egyesületekkel, egyházakkal, egészségüggyel kapcsolatos) információkat. A szolgáltatások tervezésekor mindig a helyi igényekből és a könyvtári gyűjteményből indulnak ki. Információt egy-egy „célcsoport” (pl. etnikai kisebbségek, üzletemberek stb.) számára nyújtanak, de előtte számításba veszik mindazokat az intézményeket (szervezeteket), amelyekkel együttműködhetnek a leendő szolgáltatásban (ilyen partner lehet a helyi TV vagy a BBC is). A szakemberek felkészültségét tehát nem nélkülözhetik a könyvtárosok, hiszen a könyvtár szerepe kizárólag információközvetítésre korlátozódik (az előadó példájánál maradva: a könyvtár nem „utazási iroda”).

Gyakoriak a „rövid lejáratú” (max. 1-2 évig tartó) kísérletek: pl. a PICA közhasznú információs szoftverének kipróbálása, adatbázis építése az etnikai kisebbségek számára vagy a hazánkban még szinte ismeretlen „telekunyhó” kialakítása stb. Az időtényező igen fontos e kísérletekben, mivel a gyorsan változó társadalomban a szolgáltatásoknak naprakészen kell követniük az igényeket.

A hazai előadásokból láthattuk, hogy sok közművelődési könyvtár igyekszik a település (régió) információs központjává válni. A könyvtár kezdeményező- és szervezőképességén, adottságán múlik, ez miként sikerül. Számos (a szaksajtóból többnyire már ismert) konkrét megvalósításról hallhattunk. Az említett városi és regionális információs központok kialakításában nagy szerepet játszottak az alapítványi támogatások, a pályázat útján nyert pénzek (vagy éppen saját alapítvány létrehozása). A rendszerek karbantartása, fejlesztése további anyagi áldozatokat kíván: érdemes tehát újragondolni a finanszírozási lehetőségeket.

Örültünk, hogy egy imázsvizsgálat is bekerült a szimpózium tematikájába: dr. R. A. C. Bruijns, a szimpóziumot rendező könyvtárosképző intézmény tanára a könyvtáros, illetve a könyvtároság mint foglalkozás társadalmi megítélését választotta kutatási témájául. Összesen 8 észak- és nyugat-európai országban (Angliában és Skóciában külön-külön), Magyarországon, a Fülöp-szigeteken és a Dél-Afrikai Köztársaságban kérdőív segítségével vizsgálta, hogyan vélekedik az „utca embere” háromféle könyvtáros szakma (az egyetemi könyvtáros, a

közművelődési könyvtáros és a dokumentátor) társadalmi helyzetéről, anyagi megbecsüléséről, a könyvtárosok iskolázottságáról, feltételezett (vagy ténylegesen ismert) munkájáról és arról, vonzó-e számára ez a hivatás vagy sem.

A könyvtárost általában segítőkésznek, barátságosnak, ugyanakkor unalmasnak, konzervatívnak és kissé „bogarasnak” tartották. A megkérdezettek szerint leginkább rutínmunkát végez, ami nem igényel különösebb kreativitást. Sokukat meglepett, hogy Magyarországon többnyire jobb volt a könyvtáros megítélése, mint Hollandiában (pl. hazánkban iskolázottabbaknak, intelligensebbeknek tartják az emberek a könyvtárosokat). Mindkét országban feltételezték, hogy az egyetemi könyvtáros több pénzt keres a közművelődési könyvtárosnál. Az egyes országok vizsgálati adatai sokat elárulnak az adott ország könyvtárügyéről (pl. Franciaországban, ahol a könyvtáros szakmában nagyobb a specializáció, a dokumentátor munkáját fontosabbnak ítélték, mint nálunk, de a közművelődési könyvtárosokhoz viszonyítva is felértékelték a dokumentátorokat). Az is elgondolkodtató, hogy nálunk tartották a legtöbben tipikusan „női” munkának a könyvtárosságot.

Hollandiában az utóbbi évtized könyvtárfejlesztései során felismerték, hogy kreatív, menedzsertípusú, a korszerű technikától nem idegenkedő könyvtárosokra lenne szükség. Ez a szemlélet ösztönözte az említett imázsstratégiát is. Mindenekelőtt a könyvtárosképzést kellett a kor igényeihez igazítani, hogy a közművelődési könyvtárakba is minél nagyobb számarányban kerülhessenek olyan könyvtárosok, akik rendelkeznek a fenti tulajdonságokkal.

*

Összefoglalásul: értékes, információgazdag előadásokat hallhattunk, amelyekből kibontakozott előttünk egy jóléti társadalom „jobb létű” könyvtárügye. Arról is eleget szóltak bel- és külföldi előadónk, milyen napjaink ideális könyvtárosa: kreatív (szüksége is van erre a tulajdonságra, hiszen a kispénzű olvasót sem könnyű becsalogatni a könyvtárba – vagy a szolgáltatást vinni a könyvtár falain kívülre), ismeri és tudja kezelni az új kommunikációs/technikai eszközöket (ha vannak ilyenek a könyvtárban – ha nincsenek, lásd az előző tulajdonságot!) és vállalkozó szellemű.

Szabó Eszter

Régi könyvek és új médiák

Együtt az információkhoz való szabad hozzáférés jövőjébe

Nemrég olvastam egy címet a hamburgi hetilapban, a *Die Zeit*-ben: „Aki nyomtat, az a múltban él”. Szóval a könyvtárosok, akik még mindig nyomtatott könyveket vásárolnak, szintén a múltban élnek? A cikk, amelynek a címére utaltam, az Apple cégnek dolgozó amerikai Alan Kay-ról, a számítógéptudósról szól, a személyi számítógép egyik atyjáról. Alan Kay mondta, hogy „aki nyomtat, az a múltban él”. A számítógépek, méghozzá egyre „személyibb” számítógépek fogják feldolgozni a legaktuálisabb információkat. Ezeket kinyomtatni telje-

sen fölösleges. A megfelelő pillanatban odanyúl az ember a géphez, és megkérdezi. A Dynabook, a „dinamikus könyv” ezt lehetővé teszi.

Egy, az Apple cég által készített video ezt a látomást képpen is megfogalmazta. A képen egy professzor volt látható, aki egy zsebkönyvméretű géppel („Knowledge Navigator”-ral, a tudás kormányosával) beszélt. Látható volt egy barátságos titkár is, csupa szoftverből állt, aki a professzor számára a legkülönbözőbb forrásokból kereste ki egy előadás anyagát.

Ilyen szerkezet sajnos még nem áll a rendelkezésemre, így mostani előadásomat a 22. osztrák könyvtári napokra úgy kellett elkészítenem, hogy csak saját fejemet törhettem, amiért elnézést kérek. Mindenesetre igyekezni fogok megfelelni a megtisztelő felkérésnek, amiért elsősorban az Osztrák Könyvtárosok Egyesülete elnökének, Strebl főigazgató asszonynak vagyok hálás.

A könyvtári napok mottója a következő: „Régi könyvek és új médiák”. Hagyjuk ki az új médiák közül a mikroformátumokat, nem azért, mert szerepük jelentéktelen lenne a könyvtárak állományában, vagy veszélyeztetett könyvek helyettesítőiként, hanem mivel lényegében könyvek ezek is, csak kicsinyített formában, legalábbis, ha a könyv fogalmát elég széles értelemben vesszük. Engedjék hát meg, hogy az „új médiákon” ma csak a számítógépes adatfeldolgozás jövőbeli lehetőségeit és produktumait értsem.

Ha így fogjuk fel a dolgot, akkor a „régi könyvek és új médiák” fogalmi párosával nemcsak a mi könyvtáraink belátható jövőjének, de az egész információs társadalomnak az alapproblémáját ragadtuk meg. „Régi könyvek és új médiák”: szembenálló vagy baráti testvéreket értünk rajtuk? egymásmellettiséget vagy „vagy-vagy”-ot látunk bennük? egy összecsapás tanúi vagyunk, vagy két külön világgal állunk szemben, amelyeknek nincs közük egymáshoz? vagy talán egyetlen dolog két oldaláról lenne szó?

Azt hiszem, válaszüton állunk, útelágazáshoz értünk, és döntenünk kell, milyen legyen könyvtáraink és könyvtári feladataink jövője.

Őnök azt gondolják, hogy egy kicsit dramatizálok a dolgot. Hiszen könyveink feltárásában kitűnően hasznosítottuk a számítógépeket. Ez igaz is. Ezen az úton került be könyvtárainkba a számítógép, és helyettesíti régi katalógusrendszerünket az adatbankok rendszere. Ha átsétálok a könyvtáramon, látom a sok használót, akik magától értetődő természetességgel ülnek a termináloknál, amelyeken keresztül online hozzáférnek a katalógusadatokhoz, sokféle keresési aspektust váltogatva rutinosan. A technika itt kétségkívül idáig ismeretlen lehetőségeket nyújt a használóknak könyvtáraink állományának eléréséhez.

A problémánk ezen a területen nem is az, hogy miképp dolgozzuk ki az adatbankok logikáját, hogyan uraljuk a hozzáférési mechanizmusokat, hanem az, hogy a konvencionális katalóguscéduláinkon felgyűlt hatalmas anyagot hogyan vigyük bele az adatbankokba, ami meglehetősen költséges vállalkozás, bármennyire fejlődik is az automatikus kategorizálás. De ez egy külön téma, amiről szó esik majd tanácskozásunkon.

A számítógépesítés hatalmas módon megjavította nyilvántartási rendszereinket. Az online-hozzáférés az adatbankokhoz, a PC-feldolgozás kiterjesztése nagyban és pozitívan racionalizálták régi szekvenciális katalógusainkat. A különféle adatbankokhoz való hozzáférés korábban nem is sejtett módon meggyorsította a tájékozódást. Mindez nagyszerű.

De a technikai fejlődés, pontosabban annak adaptációja az információtermelők és -terjesztők részéről továbbhalad. Az előtt a helyzet előtt állunk, hogy a számítógép több, mint a papírra nyomtatott információk kikeresésének segédeszköze, hogy helyettesíteni tudja a könyvet és még inkább a folyóiratot – legalábbis bizonyos területeken. Köztudott, hogy vannak többé-kevésbé tisztán

elektronikus úton hozzáférhető újságok, úgynevezett electronic journal-ek, röviden „e-journal”-ek. A legismertebb jelenleg az American Association for the Advancement of Science (AAAS) és az OCLC által közösen készített *Online Journal of Current Clinical Trails*. Van egypár tucatnyi olyasféle címen is, mint *Postmodern Culture* stb.

Mindezt különösebb elémelkedés nélkül tudomásul vehetjük. A könyvtár akkor modern és teljesítőképes, ha a „modulált, integrált, sokoldalúan hozzáférhető elektronikus információ” lehetőleg nagy kínálatát nyújtja, „jóval túlmenve a könyvek és folyóiratok kínálatán”. Természetesen. De hová vezet ez az út?

Egy alapprobléma tűnik számomra a fő kérdésnek: vajon a tudományos könyvtárak a jövőben tisztán információközvetítő helyekké válnak, vagy hosszú távra érvényes információkat is őrizni fognak?

A ma még leginkább használatos technikai eszköz ebben a vonatkozásban a CD-ROM. Bibliográfiai adatokkal, vagy teljes szöveggel, betű, grafika és képtárolással, egyszerű, vagy hálózatos formában, sokféle hozzáférhetőséggel, és persze még mindig hiányzó szabványosítással, ami a használatot némileg megnehezíti. A CD-ROM-tartalmak gyakorta megtalálhatók papíron is. A könyvtárakban ezeket is gyűjtik, a költség így természetesen kétszeres. A papírkiadványok sokszor az elsődleges információhordozók, de az is gyakori, hogy a CD-ROM és a papírkiadvány párhuzamos levonatai egy adatbank tartalmának.

A CD-ROM önmagában nem alkalmas tartós tárolásra. Nem azért nem, mert a lemezek nem sokáig tartanak, hanem mert a hardverek és szoftverek állandóan fejlődnek és az öreg lemezek hamarabb válnak olvashatatlaná, mintsem szétesnének. A hosszútávú raktározás szempontjából teljesen közömbös, hogy a CD-ROM lemezeket a terjesztők eladják vagy bérbe adják. Ha a CD-ROM lemezeket hosszú távon olvashatóan kívánjuk megőrizni, akkor egyre növekvő mennyiségű muzeális gépparkra lesz szükségünk, miközben persze a muzeális dokumentációhoz értő szakszemélyzetre is gondolni kell. Ez sokkal nehezebb feladat, mint a régi sellak-lemezek átjatszása és nyilván nem a követendő könyvtári útja az információk megőrzésének.

Ezen az úton nyilván elkerülhetetlen az információvesztés. Ez egyébként nem a jövő iránt érzett aggodalom, hanem részint recens realitás. Mint a napilapokban is olvasható, ma már számos komputerfeljegyzés olvashatatlaná vált amerikai archivumokban. Az USA képviselőháza adat- és információs bizottságának elnöke, Bob Wise mondta: „A modern számítógépek bonyolultsága veszélyezteti a nemzet történelmi feljegyzéseinek elolvashatóságát. A nemzeti archivumokban már vannak olyan számítógépes feljegyzések, amelyek többé előhívhatatlanok”. Az előtt a veszély előtt állunk, hogy ezek a régi dokumentumok „betűkből, számokból és komputerszimbólumokból álló adatsalátákká” válnak, „amelyek olyanok számunkra, mint az egyiptomi hieroglifák voltak a rosetti kő felfedezése előtt”. Az ilyesfajta megnyilatkozások hallatán meg kell szölnia a vészjelzőknek.

Ha a könyvtárak az információkat, amelyeket használóknak felkínálnak, nem őrzik meg, akár azért, mert ezt nem is tartják szükségesnek, akár azért, mert ez technikailag megoldhatatlan, akkor nyilvánvalóan kvalitatíve másképp kell értelmeznünk a tudományos könyvtárak tudástároló jellegét. Ezt világosan kell látnunk, és adott esetben le kell vonnunk a megfelelő konzekvenciákat.

A költségvetés világos. Az a pénz, amit átfutó információkért adunk ki, nem ugyanaz, mint az, amely a tudás tárolását, a tulajdonképpeni „szerzeményezést” szolgálja. Az információk megvétele, bármilyen legyen is a hordozójuk, tulajdonképpen beruházás, a továbbadott információk megvásárlása nem. Ez utóbbi szolgáltatás. Szeretném, ha nem értenének félre. Nem értékítéletet fogalmaztam

meg, nem azt mondtam, hogy az egyik jobb, a másik rosszabb. Értékközömbös fogalmi különbségtételről van szó.

Ezen az alapon kérte fenntartóját a Bajor Állami Könyvtár, hogy a következő évtől a költségvetésben különítsen el a szerzeményezésre és az információ-továbbításra vonatkozó összegeket. Az eddigi gyakorlat, az én könyvtáramé is, amelynek során az átfutó információk, konkrétan a CD-ROM-ok is a szerzeményezési keretből kerültek kifizetésre, nem szolgálta a költségvetés tisztaságát. Kultuszminisztériumunk elfogadta javaslatunkat. 1993-tól megkülönböztetjük a szerzeményezési költségeket és az általam átfutó információknak nevezettekért kiadott pénzeket. Talán iskolát teremt ez a példa.

Sokszor még összekeverik a dolgokat. Idők jártával azonban kitisztulhat a kép. Sokkal meggondolhatóbb és alapvetőbb kérdést érint, ha felmerül a vélekedés, hogy sokkal olcsóbb, ha lemondjuk a folyóiratokat, szóval nem kívánjuk hosszú távra megőrizni az információkat, ehelyett elektronikus információkat nyújtunk, és szükség esetén – ha mód van rá – elektronikusan lehívjuk a megfelelő sajtócikket, vagy egy „ostoba”, közeli nagykönyvtártól, amely nem hozzánk hasonlóan gondolkodik, megrendeljük a kópiát.

Eltekintve attól, hogy itt egyes intézmények „átveréséről” van szó, ez a gondolatmenet szükségszerűen örvénybe visz minket, egy ördögi körbe, amelyet a sajtó válságának is nevezhetünk, és amit az angol-amerikai világban már régóta „Serials Crisis”-nek neveznek és ilyenként vitatják.

Mindannyian tudjuk, hogy a periodikák ára oly mértékben emelkedik, hogy szinte túlszárnyal minden más áremelkedést. A periodikák ára annál nagyobb mértékben emelkedik, amint fogy előfizetőinek száma. Könyvtáramban kiszámítottuk, hogy ez az áremelkedés olyan mértékű, hogy 2000-ben a mintegy húszezer periodika előfizetése a teljes szerzeményezési összeget elviszi. Nem marad pénz a monográfiákra, nem is szólva a visszamenőleges vagy antikváriumi beszerzésekről.

Új és újabb, egyre specializáltabb folyóiratok jelennek meg, egyre kisebb példányszámban.

Az amerikai könyvtárak e jelenség láttán „Serials Crisis”-ről szóltak, s meghúzták a vészharangot. A jóhírű Princeton University könyvtárosai (igazgató: Donald Koeppe) látványos akció keretében mondták le a Pergamon Press által kiadott, hihetetlen magas árú folyóiratok jó részét. Az amerikai könyvtárosok

egy csoportja akcióttervet készített a „Serials Crisis” leküzdésére, egyetértésben az Association of Research Libraries-el és az Association of College and Research Libraries-el, amint az a *Library Journal* egyik idei számában olvasható.

Hogy fontos folyóiratok látványos lemondása és a különböző kiadókhöz intézett felhívások használnak-e, nem tudom. Az út, amelyre a nagy tudományos folyóiratok kiadói lépnek, kétségkívül az elektronika, ám annak egy olyan módja, amihez képest a CD-ROM-technika avultnak számít.

Ravaszk kiadók elképzelései szerint adatbankok épülnek ki, amelyek felett ők megőrzik a monopóliumaikat, és amelyekből térítés ellenében adatok és cikkek elektrokópiái hívhatók le. Az ő szempontjukból káros fotókópiák nem jelentenek problémát, hiszen az elektrokópiák sokkal jobban ellenőrizhetők. És valóban: a médiumipar kétségkívül azt tűzte ki célul, hogy egy mű minden egyes használata fizetésköteles legyen.

A dolgok fejtetőre állítása tehát az a vélemény, amit Robert Campbell, az oxfordi Blackwell menedzser-igazgatója formált meg; mondván, hogy az elektrokópiákért fizetett ár a kárpótlás a mind kevesebb folyóirat-megrendelésért. Valójában itt a klasszikus folyóirat háttadőféséről van szó.

Az információközvetítésnek ez a tervezett módja úgy funkcionál, mint a telefonrendszer, amelynél tudható, hogy ki, kit, mikor hívott fel. A hívó fizeti a számlát, amit a telefonszám állít ki számára. A hívó a használó, a hívott fél a kiadó. A könyvtárnak ennél a modellnél, ha egyáltalán, az a szerep marad, ami a telefonszámánál a számlakészítőé. Tiszta közvetítő szerep.

Ez a modell technikailag igen sokféleképpen funkcionálhat. Kiindulhat papírra nyomott folyóiratcikkekből, amikor is az oldalak elektronikus képekként raktározódnak el (brit-mapped images). Ebben az esetben nincs szó az egyes betűk elektronikus megragadásáról (azok csak részei egy képnek), még kevésbé a szöveg egyes részeinek megragadásáról. Megvan azonban az az előnye, hogy a képeket és grafikonokat stb. is tartalmazza. Így dolgozik pl. a denveri Carl Systems, Inc. cég a saját „Uncover 2” rendszerével, amelynek alapja egy kb. kétfélmillió cíkcímből álló adatbank, miközben a használói számára a könyvtárakban megtalálható cikkeket hívja le. Hasonló az Elsevier cég „TULIP” (The University Licensing Program) rendszere, azzal a különbséggel, hogy bizonyos folyóiratok cikkeit azonnal képekként raktározza, és nemcsak a használó kérésére hívja le.

A „TULIP” egy kísérlet, amelyet 14 amerikai egyetem az Elsevierrel közösen, 1992 januárjában kezdett meg. 1993-ban jut majd kritikus fázisába, és 1994 decemberében ér véget. 42 folyóirat (35 az Elseviertől, 7 a Pergamontól) cikkeit fogja tárolni és szolgáltatni meghatározott profil szerint az egyetemi könyvtáraknak. Az egyetemeknek csak azokért a cikkektől kell fizetniük, amelyeknek a folyóirataira (papírformában) nem fizettek elő.

A legismertebb talán az ADONIS-projekt. Nomen est omen. Már 1982-ben hallottunk a görög – mit is beszélek: az elektronika – mitológiájának – de hogy mitológiájának, víziójának – erről a szép ifjújáról. Adonis, az ifjú, korán meghalt. De ő az újjászületésnek is jelképe. És valóban, a múlt évben az ADONIS kereskedelmi fázisába lépett. 1992 tavaszán 42 kiadó vett részt benne (Blackwell, Elsevier, Pergamon, Springer), sőt a British Library is. A használóknak – könyvtárakon keresztül – elektronikusan tárolt képeket közvetít, hagyományosan nyomtatott folyóiratokból is.

Mindeme rendszerekben közös, hogy lehetőleg sok használói folyamatot megfizetnek. De, úgy tűnik nekem, mindez csak a kezdete a folyóiratügy forradalmának, maguk a kiadók is így tekintik. A fejlődés akkor válik igazán kritikussá,

ha a folyóiratok vagy egyéb adatok már csak elektronikusan lesznek hozzáférhetőek, és a hozzáférés módja is állandóan változik majd.

Akkor ezt az egész fejlődést a könyvtárak, sőt a nyilvánosság szempontjából, az általánosan releváns információkhoz való szabad hozzáférés szempontjából kell egészen szemügyre venni és megítélni, egészen másként, mint ahogy a kiadók ma, a telefon-összeköttetésnek naiv-boldogan örvendezve teszik.

Úgy találok, hogy a jövő könyvtárainak nem az lesz a dolguk, hogy az „információk közvetítő kereskedőjének” szerepét játsszák. Nem lehet az államnak és könyvtárainak az a feladata, hogy kizárólag „információ-telekommunikáció-rendszer” részeként funkcionáljanak. A könyvtárak feladata, feladatának legalább egy része a jövőben is az információk megőrzése lesz. *(Folytatjuk)*

Georg Franz Kaltwasser

Pályázati felhívás fiatal könyvtárosoknak és könyvtár szakos egyetemi és főiskolai hallgatóknak

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége nagyobb összeget ajánlott fel fiatal könyvtárosok és könyvtár szakos egyetemi és főiskolai hallgatók szakmai előmenetelének támogatására. Az Egyesület ezzel is kifejezésre kívánja juttatni törekvését, hogy minél több tehetséges, a szakmát magas színvonalon művelni képes alkotó fiatal dolgozzék könyvtárainkban.

Célja annak előmozdítása, hogy az arra érdemeseknek lehetőségük nyíljenk látóköriük szélesítésére akár

- kül- vagy belföldi tanulmányutakon
- MKE-rendezvényeken és -konferenciákon
- továbbképzéseken, akár úgy, hogy
- saját kutatómunkát végezzék valamely könyvtári szakterületen.

Kutatási célú pályázatok elsősorban új eljárások, rendszerek és szolgáltatások bevezetésére, a már létrehozottak és bevezetettek tökéletesítésére szolgáljanak. Elméleti kutatás végezhető egyes jelenségek, megfigyelhető tények alaptermészetéről. Ezen túlmenően az Egyesület elnöksége tematikailag nem kívánja korlátozni a pályázatokat.

Pályázni lehet a felhívásban közölt célok figyelembevételével konkrét programok megvalósításának támogatására. Kiegészítő űrlapok nincsenek. A pályázatnak tartalmaznia kell a téma leírását, célját, részletes munkatervet, költségvetést és rövid szakmai önéletrajzot.

A pályázat beadásának határideje folyamatos. Elbírálása évente három alkalommal, márciusban, júniusban és októberben történik.

A pályázatok elbírálására a MKE elnöksége a Könyvtárosképzésért Alapítvány kibővített kuratóriumát kérte fel.

A pályázatokat három példányban a Könyvtárosképzésért Alapítvány (4400 Nyíregyháza, Sóstói út 31/b.) címére kérjük beküldeni.